

Duits - *skinheads*, en luisterden zij naar Amerikaanse muziek. Het nationalisme - zoveel is zeker - is ook niet meer wat het geweest is. Of zoals Enzensberger het uitdrukt: "'Deutschtum' is een slogan zonder enige inhoud, die alleen dient om de lege ruimtes in het hoofd te vullen."

Enzensberger is in paniek. Wie zijn vroegere essayistische werk kent, staat verbaasd. Hij was altijd zo'n onmiskenbare ironicus, steevast in de weer om onheilsprofetieën te demonteren en doemdenkers op hun plaats te zetten. Nu is hij zelf een beetje een onheilsprofeet geworden. Ieder spoor-tje relativering is zorgvuldig wegge-werkt. Van bijna iedere pagina van zijn essay druipt de angst af; een angst voor de felle brand van de burgeroorlog die op de meest onverwachte plekken, zelfs in het hart van de beschaving, plotseling kan uitbreken; een angst voor het zinloze geweld.

Maar Enzensberger is openhartig over zijn angsten. Hij realiseert zich dat hij de controle over de bij hem opkomende gedachten dreigt te verliezen. En hij weet maar al te goed waar zijn angsten vandaan komen. "Omdat ik toevallig hier, in Duitsland geboren ben, zie ik mezelf na vijftig jaar nog steeds in een deken gewikkeld in een kelder zitten. Het gebulder van het afweergeschut kan ik tot op de huidige dag onderscheiden van het gieren van bommen. Soms word ik in mijn dromen bezocht door het aan-zwellende en weer wegstervende geluid van het luchtalarm, een weerzinwekkende melodie. De tegelij-k knagende en apathische angst van de bombardementen kan ik me nog goed herinneren. En de volwassenen die daar in de kelder op de bank gespannen zaten te luisteren, en voor wie de 'terreuraanvallen' van de geal-lieerden bestemd waren, dat was de 'onschuldige burgerbevolking'. Telkens als ik deze woorden hoor, raak ik aan het piekeren."

KINDERWAGEN

De angsten van Enzensberger wer-ken echter verlamdend. Hoe be-grijpelijk ze ook zijn, ze verlammen zijn analytische vermogens. Uitein-delijk blijft er weinig anders over dan de verzuchting dat het geweld zinloos en irrationeel is; een onbegrijpelijk natuurfenomeen waarvan je alleen maar mag hopen dat het aan jou, al dan

niet gezeten in een schuilkelder, zal voorbijgaan.

Het moet mogelijk zijn iets meer te zeggen over de zin van zinloos geweld. De antropoloog *Mattijs van de Port* waagt een poging in zijn fascinerende en belangrijke proefschrift 'Het einde van de wereld'. Van de Port was in voor-malig Joegoslavië om er de onderlinge verhoudingen tussen zigeuners en Serviërs te onderzoeken. Drie maan-den na zijn komst brak de oorlog uit. Sindsdien hield een nu reeds klassieke vraag hem bezig: hoe is dit mogelijk? Hoe kan het dat burens die altijd vreed-zaam in dezelfde straat hebben gewoond, elkaars huizen in brand ste-ken? Waartoe dient het dat gewapende lieden ziekenhuizen binnendringen om weerloze zieken af te slachten?

Het uitgangspunt van Van de Port is verwant met dat van Enzensberger: veel geweld dient geen enkel strate-gisch doel. Natuurlijk liggen de ideolo-gische duidingen van het geweld ook hier voor het oprapen: bestaat er niet een eeuwenoude rivaliteit tussen Serviërs, Kroaten en moslims? Is het herlevend nationalisme en het uiteen-vallen van de Joegoslavische federatie niet een logisch gevolg van de dood van Tito? Het is allemaal waar, maar zegt niet alles. Het excessieve karakter van het geweld blijft daarom niet minder een raadsel. Om meer macht te ver-werven dan de moslims is het voor een Servische soldaat niet strikt noodzake-lijk om een moeder achter een kinder-wagen neer te knallen. Het oplevend nationalisme geeft ook niet echt ant-woord op de vraag waarom het voor de strijdende partijen zo moeilijk is com-promissen te sluiten of zich aan bestanden te houden. Misschien is die matiging onmogelijk omdat er een lust tot het plegen van terreur bestaat. Wel-licht is er, zoals sommige intellectu-elen hebben opgemerkt, zelfs een ana-logie tussen feest en oorlog. En bij fees-ten wil een mens zich ook wel eens stevig te buiten gaan.

Het ligt voor de hand geweldplegers als 'onwetende barbaren' te betitelen, als mensen die lak hebben aan alle vor-men van humaniteit en beschaving. De Balkan wordt sowieso al beschouwd als een achtergebleven, pri-mitief gebied waar de wreedheid tot de dagelijkse routine is gaan behoren. Die gedachte is geruststellend: deze mensen zijn duidelijk 'anders', niet zo cultureel bewust als 'wij'. Wat daar-ginds gebeurt zal hier, in het meer be-

schaafde deel van Europa, niet snel kunnen plaatsvinden.

Veel reden voor zulke geruststellen-de gedachten is er echter niet. De Serviërs zijn geen onwetende barbaren, ze zijn opgegroeid met een sterk besef van cultuur en beschaving. Onder de Serviërs bestaat al heel lang een ver-langen om deel uit te maken van de westerse wereld. Het liefst willen ze voor vol worden aangezien door de rest van Europa. Dolgraag willen ze erbij horen.

RUÏNE

Maar soms gaat het mis. Men kent de beschaving en spiegelt zich eraan. Af en toe rijst er echter een onstuit-baar verlangen om de beschaving kapot te maken, om alles in één klap te vernietigen. Een unieke bibliotheek waarin zeldzame manuscripten opge-slagen zijn? In brand steken die han-del! Een prachtige gebouwde oude kathedraal? Breng de kanonnen maar in stelling! Een kostbare, gerestaureer-de binnenstad? Laten we er een ruïne van maken!

Voor de geweldplegers geldt niet de verontschuldiging: 'zij weten niet wat zij doen'. Zij weten heel goed wat ze doen, en doen het toch. Willens en wetens wordt er strijd geleverd om een stad als Dubrovnik, niet alleen vanwe-ge het strategisch belang van zo'n stad, maar vooral ook in het besef dat het hier om een waardevolle cultuurstad gaat. Juist het feit dat het hier gaat om een stukje unieke beschaving, maakt het blijkbaar aantrekkelijk er eens extra stevig tegen aan te gaan.

Die vernietigingsdrang legt iets van de nachtzijde van de beschaving bloot. In hun streven erbij te horen, om voor vol te worden aangezien door het beschaafde Europa, hebben de Serviërs iets van zichzelf verdrongen. Voort-durend hebben ze zichzelf met de ogen van anderen bekeken: zijn wij in de ogen van de Europeanen eigenlijk wel beschaafd genoeg? Maar af en toe wor-den die vreemde ogen als dwingend ervaren. Dan komt er een moment van rebellie en wil men zich niet langer aanpassen aan de gedragsnormen van anderen. Even willen de Serviërs zijn zoals ze velen denken dat ze zijn: pri-mitief en beestachtig. En dat is een zowel gekoesterde als diep gevreesde identiteit.

Er is nog iets dat tot de drang tot ver-nietiging versterkt: de ervaring van de